

A hungarica-bibliográfia néhány problémája

1.

Ha nemzeti bibliográfiánk hézagainak pótlásáról esik szó, többnyire csak arra gondolunk, hogy mind kurrens, mind restrospektív nemzeti jellegű bibliográfiánk milyen teljességgel tartalmazzák a Magyarországon megjelent nyomtatványokat.

A teljesség iránti igény azonban nemcsak a Magyarországon megjelent nyomtatványok hiánytalan feltárására irányul. Az *RMK III.* (a magyar szerzőktől külföldön 1480—1711 megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok) megjelenése előtt talán elsőként KERTBENY Károly az őt jellemző hevességgel száll síkra olyan nemzeti bibliográfia megalkotásáért, melynek tartalmaznia kell minden olyan külföldi nyomtatványt is, „mely bárminő tekintetből Magyarországot illeti.”¹ Az, hogy KERTBENY nagyszabású terveiből mi valósult meg, köztudomású. Több, mint hatvan esztendő múltán GULYÁS Pál jogos rezignációval jegyzi meg: „Egyelőre arra sincs sok remény, hogy a Régi Magyar Könyvtár teljesen hiányzó IV. része, amely a külföldön külföldiek tollából Magyarországra vonatkozó irodalmat állítaná össze az 1711 előtti időszokról, valaha is elkészüljön.”²

A Magyarországra vonatkozó irodalom teljes bibliográfiájának összeállítására, — még ha a bibliográfiát időhatárok közé is szorítjuk, — megoldhatatlan feladatnak látszik. APPONYI Sándor örök érdeme, hogy gyűjteményének katalógusában a XVIII. sz. előtti legfontosabb magyar vonatkozású művek gondos leírását adja és főként az, hogy e művek az ő akaratából a nemzet tulajdonában levő gyűjteményében hozzá is férhetők.

APPONYI Sándor lenne tehát a leghivatottabb annak meghatározására is, hogy milyen műveket tekintett magyar vonatkozásúaknak. E meghatározással azonban adós maradt. Katalógusa előszavában a következőket írja: „Sok oly munka és röpirat foglaltatik benne, mely systematicus munkában nem találná helyét, melyet a magyar bibliographus úgyszólván, ignorálni kénytelen. Mert meglehetős tág fogalom a »magyar vonatkozás« és nehéz annak határt szabni. E tekintetben pedig szabad kezem volt és talán megbocsátja, sőt szívesen veszi az olvasó, hogy a határt szorosan meg nem tartottam.”³

¹ KERTBENY Károly: *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1454—1600.* Bp. 1880. C. 1.

² GULYÁS Pál: *A bibliográfia kézikönyve.* Bp. 1942. II. köt. 58. l.

³ APPONYI Sándor: *Hungarica.* Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Bp. 1900. III. 1.

A magyar vonatkozások kibogozása során válik nyilvánvalóvá, hogy a hungaricumokat tartalmazó nyomtatványok teljes feltárása milyen nehézségek elé állítja a bibliográfust. Egy megtalált adat újabb adatok feltárásához adja meg a kulcsot. Ha APPONYI Sándor nem is közölte gyűjtésének módszerét, — így nem tudjuk azt sem, hogy a XVI—XVII. századi bibliográfiák, katalógusok magyar vonatkozású anyagát átvizsgálta-e, — lelkiismeretességére, adatgyűjtő szenvedélyére jellemző az a levél, melyet 1893. november 3-án írt SCHÖNHERR Gyulához :

„Igen tisztelt uram,

A napokban egy régi Capistran biographia birtokába jutottam, melyre nézve bátor vagyok szíves felvilágosítást kérni. A »Hunyadiak kora« című munkában találtam ugyan hivatkozást a Nicolaus de Fara féle életrajzra, de nem külön kiadásra, hanem Wading annales minorum c. nagy gyűjteményére. Van-e a Múzeumban külön kiadás? és ha megvan Wading . . . lenne kegyes utána nézni, vajjon a Nic. de Fara mellett van-e ott közölve Hieronymus de Utino és Christophorus de Varisio életrajza is? Mind a három Franciscanus Capistrano társa volt. Továbbá fel lett-e használva a temérdek magyar személy és helynév mely a szent halála után történt csodák alkalmával az első és harmadik relációban előfordul? . . .”⁴

APPONYI mellett a hungaricumok másik jelentős gyűjtője BALLAGI Aladár. Gyűjtési módszere azonban különbözik APPONYIÉTÓL. Címleírást készít azokról a könyvekről is, melyeket saját magának megszerezni nem tud. „Ötven éven át mindent összeszedtem, ami Magyarországgal, vagy a magyarsággal kapcsolatos. Saját költségemen tervszerűen jártam be a világ minden számottevő könyv- és levéltárát, s vadásztam a hungaricákra. Ezek közt a nyomtatványokról körülbelül harminc esztendő óta . . . vettem szigorú bibliográfiai másolatot.” Így jött létre egy értékes hungarica-bibliográfiánk: BALLAGI Aladár: *Buda és Pest a világirodalomban 1473—1711.* Bp. 1925.

KONT Ignác bővebben tájékoztat arról, milyen módszerrel gyűjtötte össze a magyar vonatkozású francia művek bibliográfiájának anyagát.⁵ Ez a bibliográfia sok olyan francia nyelvű hungaricumot tartalmaz, mely nem szerepel APPONYI Sándor katalógusában. Az 1811 utáni könyvanyagra nézve a *Journal de la Librairie* évfolyamait, vagyis a kurrens francia nemzeti bibliográfiát vizsgálta át. Az 1811 előtti francia hungaricumok felkutatásában segítséget nyújtott James de ROTHSCHILD könyvtárának E. PICOT által összeállított négykötetes katalógusa, a *Mercur de France* (1611—1648), a *Journal des Savants*, a *Mémoires de Trévoux* egyes kötetének átnézése, valamint a francia könyvtárakban végzett kutatás. KONT nem tekinti hungaricumnak a szerződés-gyűjteményeket (*Recueils des traités*), mégha azok a Magyarországgal kötött szerződéseket is tartalmazzák, a Magyarország történetét, irodalmát ismertető tankönyveket, enciklopédiákat. Nem szerepelnek a bibliográfiában az olyan művek sem, melyekben Magyarország fiktíve szerepel.⁶

⁴ Orsz. Széchényi Könyvtár levestár.

⁵ I. KONT: *Bibliographie française de Hongrie.* Paris, 1913. VIII. és köv. l.

⁶ „Les imprimés et les manuscrits où la Hongrie figure comme nom fictiv ne sont pas mentionnés.” I. m. IX. l.

Bibliográfiája céljaként azt jelöli meg, hogy francia szerzők magyar vonatkozású műveit gyűjtse össze, ezért sajnálatosan mellőzi magyar szerzők francia nyelven megjelent munkáit, bár megjegyzi: „A mai napig magyar szerzők sok francia művet jelentettek meg.”⁷ Ugyancsak mellőzi azokat a műveket, melyek magyar személyekkel foglalkoznak. Így a bibliográfia nem regisztrálja a gazdag francia LISZT- és MUNKÁCSY-irodalmat.

Említettük, hogy KERTBENY, aki már a múlt század negyvenes éveinek elején foglalkozott egy általános magyarországi könyvészet létesítésének gondolatával,⁸ bőven fejtegeti, mit ért „hungaricum” alatt. KERTBENY meghatározásaiban nincs is megszorítás, ennek ellenére a tervekből valósággá vált bibliográfiák (*Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1454—1600*. Bp. 1880. és a PETRIK Géza által folytatott és befejezett: *Magyarországi német könyvészet 1801—1860*. Bp. 1886.) anyagát a teljesség szempontjából senki sem ellenőrizte. A gyűjtés forrásait teljes biztonsággal megállapítani nem lehet. A két bibliográfia terjedelme kizárja azt, hogy KERTBENY hangzatos célkitűzése: minden olyan nyomtatvány ismertetése, mely „bárminő tekintetből Magyarországot illeti”⁹, megvalósult volna.

Az újabbkori hungaricumok legteljesebb bibliográfiája a GRAGGER Róbert irányításával készült: *Bibliographia Hungariae. Verzeichnis der 1861—1921 erschienenen Ungarn betreffenden Schriften in nichtungarischer Sprache*. 1—3. k. Berlin—Leipzig, 1922—1929. A bibliográfia forrásként nagy általánosságban a következőket jelöli meg: „1. kéziratos és nyomtatott könyvtári katalógusok; 2. nemzeti bibliográfiák; 3. szakbibliográfiák és amennyiben hozzáférhetők voltak, maguk a könyvek.”

A bibliográfia létrejöttében szerepe volt annak, hogy az első világháború alatt alapított berlini Magyar Egyetemi Intézet könyvtárát idegen nyelvű, magyar vonatkozású művekkel kívánták felszerelni. A bibliográfia anyagának összegyűjtésére mindössze két esztendő állott rendelkezésre.¹⁰ E tényezőket tekintetbe véve, nem is várható a bibliográfia teljessége. KONT bibliográfiájával ellentétben azonban közli a magyar szerzők idegen nyelven írott munkáit is.

A magyar történetírás külföldi forrásai közlésének kérdését e tanulmány nem kívánja érinteni, mégis igen jellemző, hogy KOVACHICH Márton György 1805-ben mit tartott közlendő, magyar vonatkozású forrásnak.

KOVACHICH Márton György a kiadandó források közé azokat sorolja, melyek valamely következő feltételnek felelnek meg:

„1. Irgend auf eine nähere Art die ungrische Geschichte betreffen und zwar

2. Entweder Personen, oder Örter, folglich politische, oder geographische seyn; Auch

3. Erzählungen einzelner Begebenheiten, oder kürzere Zeit-Perioden enthalten.

4. Besonders Chroniken, Tagebücher, Reisebeschreibungen, Gesellschafts- oder Commissions-Rapporte, auch historische Briefe, die ganze Geschichten, oder Nachrichten über einzelne Begebenheiten enthalten.

⁷ I. m. X. 1.

⁸ ABAFI Lajos: *Kertbeny Károly könyvészeti törekvései*. Magy. Könyvszle. 1898. 161. és köv. l.

⁹ L. 1. jegyz.

¹⁰ I. m. III—IV. 1.

Alle diese Stücke müssen folgende Eigenschaften haben :

1. Ursprünglich in deutscher Sprache verfasst seyn.
2. Den darin beschriebenen Begebenheiten gleichzeitig, und den Örtern nahe gewesen.
3. Originelle, und keine Compilation.
4. Auch noch nie gedruckt gewesen seyn.”¹¹

2.

Az eddig közöltek összegezéséként elmondhatjuk, hogy mindazok, akik a külföldön megjelent magyar vonatkozású művek valamilyen bibliográfiájának összeállításán fáradoztak, a legkülönbözőbben értelmezték a hungaricumok jellegét.

SZABÓ Károly a nemzeti bibliográfia anyagához tartozónak tekinti a külföldön magyar nyelven megjelent és magyar szerző külföldön, idegen nyelven megjelent műveit.

KERTBENY Károly mind a Magyarországon megjelent összes műveket, mind a külföldön megjelent magyar vonatkozású műveket a nemzeti bibliográfia által számontartandók közé sorolja.

BALLAGI Aladár sem válogat a művek nyelve, megjelenési helye szerint. Egyetlen kritérium, ami a művet hungaricumná teszi az, hogy Magyarországgal, illetve Pesttel vagy Budával foglalkozik-e a könyv.

APPONYI Sándor és KONT Ignác csakis külföldi szerzők külföldön megjelent műveit tekinti hungaricának.

A GRAGGER-féle bibliográfia kritériumként az idegennyelvűséget szabja meg.

Az első kérdés tehát, amelynek tisztázása fontosnak látszik, az, hogy a külföldön megjelent magyar vonatkozású nyomtatványok közül melyek azok, amelyeknek nyilvántartása a nemzeti bibliográfia feladata.

Köztudomású, hogy a különböző nemzeti bibliográfiák keretei igen változatosak. MALCLÉS, SCHNEIDER, VORSTIUS¹² kimerítően fejtegetik ezt a kérdést. SCHNEIDER a nemzeti bibliográfiák kereteit a következőképpen határozza meg: „Der Rahmen der allgemeinen nationalen Verzeichnisse ist trotz ihrer Benennung nicht selbstverständlich . . . Er kann . . . sprachlich und völkisch oder staatlich sein.”¹³

Retrospektív nemzeti bibliográfiáink (SZABÓ Károly, PETRIK stb.) és kurrens nemzeti bibliográfiáink keretei sem azonosak. Kurrens nemzeti bibliográfiáink, valamint elődje, a *Magyar Könyvészet* kizárólag a Magyarország területén megjelent nyomtatványokat regisztrálja. Ez annak természetes következménye, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* és annak elődje, a *Magyar Könyvészet* az Országos Széchényi Könyvtár kötelempéldányai alapján készült.

¹¹ KOVACHICH Márton György: *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke* . . . I. Bd. Ofen, 1805. XI. l.

¹² L. N. MALCLÉS: *Les sources du travail bibliographique*. T. I. Genève-Lille, 1950. 112. és köv. l. — Geörg SCHNEIDER: *Einführung in die Bibliographie*. Leipzig, 1936. 97. és köv. l. — J. VORSTIUS: *Der gegenwärtige Stand der primären Nationalbibliographie in den Kulturländern*. Leipzig, 1930.

¹³ I. m. 100. l.

Fel kell vetni azonban a kérdést, hogy megelégedhetünk-e ezzel, és hogy kurrens nemzeti bibliográfiánkat teljesnek tekinthetjük-e mint nemzeti könyvészetet. A francia, német, angol nemzeti bibliográfiák az egész nyelvterület teljességre törekvő könyvészetei. Egyes kis népek (Svájc, Belgium) az országra vonatkozó irodalmat is regisztrálják.¹⁴

Nem vitás, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* nem teljes, ha nem regisztrálja a külföldön megjelent magyar nyelvű műveket. Ezek nemzeti irodalmunk részei és nem tekinthetők hungaricának, hiszen ez alatt a *Magyarországra vonatkozó* idegen nyelvű műveket értjük. Ha tehát retrospektív nemzeti bibliográfiánk hézagainak pótlásáról beszélünk, úgy nemcsak arra kell gondolnunk, hogy az egyes időszakokra vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre nemzeti bibliográfia, hanem arra is, hogy retrospektív nemzeti bibliográfiánk anyagát, ha az szükséges, a külföldön megjelent magyar nyelvű művek leírásával is pótoljuk. GYÖRGY Lajos és mások¹⁵ fáradozásainak eredményeképpen az anyag egy része rendelkezésre áll. A külföldi magyar nyelvű irodalom bibliográfiai feltárása olyan feladat, melyet helyettünk más nem végezhet.

Kurrens nemzeti bibliográfiánk ily értelemben való teljessé tétele, tekintetbe véve, hogy a szomszédos baráti államokban az ott élő magyarság népi kultúrája, irodalma évről évre továbbfejlődik, gyarapszik, ma már alig halasztható. A kérdés a nemzeti könyvtárak, illetve bibliográfiai központok együttműködése alapján oldható meg.

A technikai kivitelezés legmegfelelőbb módjának az látszik, ha a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* mellékleteként évente egyszer külön füzetben jelenne meg országok szerinti csoportosításban a külföldön megjelent magyar művek jegyzéke. Ehhez hasonló megoldást talált a prágai Národni Knihovna, amikor csehszlovák szerzők idegen nyelven megjelent műveinek jegyzékét a *Bibliografický katalog ČSR* évi mellékleteként adja ki.¹⁶

Nem téveszthetjük szem elől azt a szempontot, hogy a nemzeti bibliográfia elsősorban a könyvek azonosításának segédeszköze. Ezért teljességre törekvő könyvészeti összeállítás és ennek következtében az, hogy egy mű a nemzeti bibliográfiában szerepel, értékelést nem jelenthet.

A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a, mely egyébként sem törekszik teljességre, használhatóbbá válna, ha a szomszédos államokban megjelenő fontosabb magyar folyóiratok egyes cikkeit nyilvántartaná.

A mai követelményeknek megfelelő nemzeti bibliográfia tehát számon tartja a Magyarország területén megjelent valamennyi nyomtatványt, a külföldön megjelent nyomtatványok közül pedig a magyar nyelvűeket.

Ha a nemzeti bibliográfiával szemben ennél nagyobb követelményeket állítunk fel, a nemzeti bibliográfia legpregnánsabb jellemzőjét, azt, ami a nemzeti bibliográfia legnagyobb gyakorlati értéke, a teljességet megvalósítani nem leszünk képesek.

¹⁴ A svájci kurrens nemzeti bibliográfia a következő címet viseli: *Das Schweizer Buch. Anzeigen werden ausser den in der Schweiz erschienenen Publikationen auch ausländische, die durch Inhalt, Verfasser, Übersetzer, Illustrator usw. die Schweiz betreffen.* A belga nemzeti bibliográfia címe: *Bibliographie de Belgique. Liste mensuelle des publications belges ou relatives à la Belgique acquises par la Bibl. Nat. de Belgique.*

¹⁵ Az erdélyi irodalom (*Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1919–1939*).

¹⁶ *Zahraněčni Bohémika 1956* (Bibliografický katalog ČSR — Česká knihy 1957) Národni Knihovna v Praze. 1957.

Különösen a retrospektív nemzeti bibliográfia szempontjából fontossággal bír annak félreérthetetlen meghatározása, hogy mit értünk Magyarország területe alatt. A terület ebben az értelmezésben nemcsak földrajzi, hanem közjogi fogalom. Mint földrajzi fogalom, állandó, mint közjogi fogalom, változó. Éppen ezért egy földrajzi helyen megjelent művek csak attól függően tartoznak a nemzeti bibliográfia által számontartandó művek közé, ha *megjelenésük idején* a kiadási vagy nyomtatási hely a magyar állam területéhez tartozott. A múltbeli bibliográfusok is felfogták ezen államjogi distinkció jelentőségét, és a volt Horvátországra vonatkozó nyomtatványokat sem KONT Ignác, sem GRAGGER Róbert nem tekintette hungaricának, elismerve Horvátország közjogi különállását.

3.

A külföldön megjelent magyar nyelvű nyomtatványokat a nemzeti bibliográfia által nyilvántartandók közé soroltuk. Mivel a nemzeti bibliográfia csak olyan idegen nyelvű nyomtatványokat tartalmazhat, melyek Magyarország területén jelentek meg, a magyar vonatkozású művek, a hungaricumok bibliográfiája ennek következtében kizárólag külföldön megjelent idegen nyelvű műveket regisztrál.

Elsődlegesen magyar vonatkozásúaknak kell tekintenünk a magyarul megjelent művek idegen nyelvű fordításait és magyar szerzők idegen nyelven megjelent munkáit.

Sajnálatos, hogy egyik legnagyobb szabású hungarica-bibliográfiánk, a KONT Ignacé, éppen ezeket a műveket mellőzi szándékosan.

GULYÁS Pál előmunkálatnak tekintendő katalógus-kiadvásain,¹⁷ SZINYNYEI és GULYÁS bibliográfiai adatain, valamint néhány író bibliográfiai feldolgozásain kívül¹⁸ bibliográfiai összefoglalás nem áll rendelkezésünkre. E legfontosabb hungaricumok rendszeres bibliográfiai feldolgozása a megoldandó feladatok közé tartozik. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a fordítások nemzetközi kurrens nyilvántartása, az *Index translationum* a magyarból fordított műveket is nyilvántartja.

Az eddigi bibliográfiai kísérletek kizárólag a magyar szépirodalom idegen nyelvű fordításait regisztrálják, és főleg a könyvalakban megjelent műveket foglalják magukban. Egyes magyar versek, folyóiratokban megjelent novella- és tanulmány-fordítások, külföldön előadott magyar színművek, magyar irodalmi alkotások alapján készült filmek regisztrálása kapcsán nyerhetnének hű képet arról, hogy a világ irodalmi életében mi a magyar irodalom hozzájárulása.

Úgyiszlóván teljesen elhanyagolt a magyar szakirodalom idegen nyelvű fordításainak bibliográfiai feldolgozása.

Mindezek a feladatok csak egy jól szervezett bibliográfiai és dokumentációs szolgálat igénybevételével oldhatók meg. Külföldi magyar kulturális intézeteink újjászervezését ezeknek a megoldásra váró feladatoknak az ellátása is indokolja.

¹⁷ GULYÁS Pál: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában*. Bp. 1915—1920.

¹⁸ DEMETER Tibor értékes összeállítása a magyar irodalom idegen nyelvű fordításairól kéziratosa. KOZCSA Sándor: *Móricz Zsigmond bibliográfiája*. Bp. 1955. egy író magyar és idegen nyelvű alkotásainak feldolgozása.

A hiányok részbeni pótlása csakis a kurrens nyilvántartás egyidejű megszervezésével valósítható meg.

A gyűjtés anyaga a magyarul megjelent művek idegen nyelvű fordításainak esetében világosan körülhatárolt. A magyar szerzők idegen nyelven, külföldön megjelent műveinek bibliográfiai feldolgozása esetében, — mely művek szintén elsődleges hungaricumok, — a határok megvonása már bonyolultabb feladat. Néhány emlékezetből kiragadott példa talán megvilágítja a kérdés mibenlétét. Magyar szerzőnek tekintendő-e Ödön von HORVÁTH, aki magyar szülők gyermeke, a weimari Németország egyik legtehetségesebbnek tartott írója, aki soha egy sort magyarul nem írt? Magyar szerzőnek tekintendő-e a Magyarországon született, magyar arisztokrata családból származó ORCZY Emma, a *Scarlet Pimpernel* című világsikert elért regény szerzője, aki ugyancsak sohasem írt magyar nyelven, vagy a Nobel-díjas orvos, az ugyancsak magyar származású, magyar nevű BÁRÁNY Róbert, aki sohasem tartózkodott Magyarországon? E példák sorát hosszasan lehetne folytatni. Az bizonyos, hogy például Joseph CONRAD műveit a lengyel bibliográfusok nem tekintik polonicának.

Köztudomású, hogy a magyarság sok teremtő egyéniséget adott a világnak, akiknek egy része külföldön folytatott irodalmi és tudományos munkásságot. Ezek közül minden kétséget kizáróan azok tekintendők magyar szerzőknek, akik magyar nyelven is publikáltak. A többiek esetében elfogultságtól mentes tényekre alapított elbírálás szükséges. Névelemzésnek, származáskutatásnak, születési hely szerinti elbírálásnak nincs értelme annak eldöntésében, hogy egy szerzőt magyar szerzőnek tekintsünk-e vagy sem.

Magyar szerzők idegen nyelvű publikációinak regisztrálása a rendelkezésre álló magyar és külföldi bio-bibliográfiák és életrajzi lexikonok módszeres feldolgozása mellett szükségessé teszi egy bio-bibliográfiai dokumentációs szolgálat megszervezését. Ilyen dokumentációs tevékenységet jónéhány külföldi intézmény rendszeresen ellát. Franciaországban két intézet is folytat bio-bibliográfiai dokumentációs tevékenységet. Az egyik a *Centre de documentation et d'accueil aux écrivains*, mely a kortársírók életrajzára és műveire vonatkozó dokumentumokat gyűjti, a másik a *Centre de documentation bibliographique Duportet*, melynek egyik kiadványa a *Répertoire permanent des intellectuels*, ez francia tudósok életrajzára vonatkozó bibliográfiai összeállításokat közöl.¹⁹

4.

Az elsődleges hungaricának nevezett nyomtatványoknak — magyar nyelvű művek idegen nyelvű fordításai, magyar szerzők idegen nyelvű művei — bibliográfiai feltárása, különösképpen kurrens feltárása kellő szervezet birtokában nem tartozik a megoldhatatlan feladatok közé.

Rendkívülieknek látszanak az akadályok, ha a tulajdonképpeni, vagyis másodlagos hungaricumok, rendszeres bibliográfiai feltárására gondolunk, azaz olyan idegen nyelvű művek feltárására, amelyek magyar vonatkozásokat tartalmaznak. Ha teljességre törekszünk, úgy tekintetbe kell vennünk minden olyan tárgyú könyvet, mely valamilyen formában Magyarországgal is

¹⁹ *Répertoire des bibliothèques de France*. T. 3. Centres et services de documentation. Paris, 1951. 35. és 79. l.

foglalkozik, vagyis az enciklopédiákat, lexikonokat, a világtörténelmi, Európa, Közép-Európa, Kelet-Európa történetével, irodalmával, művészetével stb. foglalkozó műveket, az általános tudománytörténeteket, az egyes tudományágak történeteit, az általános és európai néprajzi, földrajzi műveket stb.

Mindez olyan mértékben kitágítja a hungarica-bibliográfia kereteit, hogy mind a gyűjtést, mind a nyilvántartást egyszerűen lehetetlenné teszi. A honismereti bibliográfiák általában az ilyen jellegű műveket nem is regisztrálják. A hungaricum fogalmának ilyen tág értelmezése semmilyen gyakorlati eredményre nem vezet.

A gyakorlati szükségesség tehát a hungaricum fogalmának leszűkítését indokolja. A hungarica bibliográfia szükségszerűen nem enciklopédiák, hanem monográfiák bibliográfiája. Ha a Magyarországot alkotó két elemből: a területből és a népességből indulunk ki, a bibliográfia által regisztrálandó monográfiák jellege is világosan kibontakozik. A monográfia-jelleg természetesen nem azt jelenti, hogy csakis az olyan műveknek van helyük a hungarica-bibliográfiában, melyek az *egész* területtel vagy az *egész* népességgel foglalkoznak. E művek a monográfia felső határait jelentik. Alsó határként a területnél az egy földrajzi hellyel kapcsolatos, a népességnél az egy emberrel vagy annak egy alkotásával foglalkozó műveket tekinthetjük. A monográfia-jelleg főleg abban nyilvánul, hogy az *egész mű* vagy legalábbis annak *túlnyomó része* magyar vonatkozású.

Mindezok a nemzeti bibliográfiák, amelyek a külföldi, honismereti könyvanyagot regisztrálják, csakis ezeket a monografikus jellegű műveket veszik fel.²⁰ Ez a leszűkítés kétségtelenül egy születendő hungarica-bibliográfia elszegényedését, néha a legérdekesebb anyagtól való megfosztását jelenti. A leszűkítésre azonban szükség van már azért is, hogy olyan követelményeket támaszthassunk, amelyeknek egy meglévő bibliográfiai szervezet meg is tud felelni.

Az a tény, hogy egy általános jellegű bibliográfiában csak önálló jellegű monográfiák szerepelnek, nem zárja ki annak lehetőségét és szükségességét, hogy külön gyűjtésként a hungaricumok legváltozatosabb fajait ne tárjuk fel. Szinte visszhang nélkül maradt HANKISS János rendkívül érdekes publikációja a *Debreceni Egyetemi Könyvtár 1955-i Évkönyvében*.²¹ A könyvtár által katalogizált külföldi könyvek magyar vonatkozásait tárja fel ez a tanulmány. E publikációnak előzményei is vannak.²² A HANKISS-féle hungarica-kiadvány mind a régi, mind az újabb irodalomból közöl Magyarországra vonatkozó szemelvényeket. A *Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyvében* az effajta gyűjtés folytatására hívja fel a magyar könyvtárosokat.

HANKISS János felszólítása feltétlenül meghallgatandó. És a folyamatosan megjelenő hungarica-bibliográfiának méltó kiegészítője lehetne a *Miscellanea Hungarica* mint periodikus kiadvány, melynek gazdag anyaga kiegészíthetné az elődök által megkezdett és sajnálatosan abbamaradt gyűjtést, a magyar történetírás és művelődéstörténet jól használható forrásanyagát.

A legújabbkori külföldi irodalom is bőséges feltárára érdemes magyar vonatkozásokat tartalmaz. Kiragadott példaként említem Klaus MANN: *Der*

²⁰ L. 14. sz. jegyzetet.

²¹ HANKISS János: *Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban*. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Kvtárának Évkve. 1955. I. 183–260. l.

²² *Hungarica. Magyar vonatkozások idegen munkáiban*. BIRKÁS Géza, BRACHFELD Olivér stb. közreműködésével gyűjtötte HANKISS János. I. füz. Debrecen, 1939. 80 l.

Wendepunkt (Berlin, 1952) c. önéletírását, mely az író 1935-ös magyarországi látogatása kapcsán az akkori magyar irodalmi és politikai élet haladó szellemű, éles szemmel meglátott leírását tartalmazza. Vagy Robert MAGIDOFF Yehudi MENUHIN életrajzát (London 1956), mely bőven fejtegeti a művésznak BARTÓK Bélával való kapcsolatait és magyarországi hangversenyélményeit. A *Miscellanea Hungarica* csak úgy láthatja el hivatását, ha a legújabbkori anyagot is tartalmazza.

A hungarica-bibliográfia számos speciális területének — egyes történeti események világviszhangjának regisztrálása, egyes országok irodalma magyar vonatkozásainak feltárása, a magyar zene és képzőművészet külföldi fogadtatása stb. — kérdéseit e rövid tanulmány nem tárgyalja. Egyedüli célja az volt, hogy a hungarica-gyűjtés és bibliográfiai feldolgozás legfőbb szempontjairól áttekintést adjon.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

JÁNOS SZENTMIHÁLYI: BIBLIOGRAPHISCHE PROBLEME DER AUSLÄNDISCHEN LITERATUR VON UNGARISCHEM BELANG

Es ist eine lang umstrittene Frage, was in den Rahmen der nationalen und was in jenen der Hungarica-Bibliographie gehört. Die Sammler und Bibliographen, die bisher die Werke über Ungarn bibliographisch bearbeitet haben, vertraten verschiedene Ansichten. Graf Alexander APPONYI, der seine hervorragende Hungarica-Sammlung der ungarischen Nation geschenkt hat, hatte seine Sammeltätigkeit nicht genau umgrenzt. Karl KERTBENY dehnte die Rahmen der Nationalbibliographie so weit, dass er alle Werke, die durch Inhalt oder Verfasser irgendwie mit Ungarn in Zusammenhang stehen, mit ihrem Titel in die nationale Bibliographie aufnehmen wollte. Ignaz KONY schliesst aus seiner Bibliographie der französischen Literatur über Ungarn die Werke von ungarischen Verfassern in französischer Sprache, sowie die Übersetzungen aus dem Ungarischen aus. In die unter Leitung Robert GRAGGERS zusammengestellte Bibliographie der fremdsprachigen Literatur über Ungarn sind auch die Titel jener Werke aufgenommen, die von ungarischen Verfassern in fremder Sprache geschrieben wurden oder aus dem Ungarischen übersetzt sind. Die laufende ungarische Nationalbibliographie enthält nur Titel jener Werke, deren Druckort in Ungarn liegt.

Das erste Problem lautet: welche Werke gehören in den Rahmen der Nationalbibliographie und welche in jenen der Hungarica? Verfasser ist der Meinung, dass die ungarische Nationalbibliographie, gleich den deutschen, französischen, englischen und anderen nationalen Verzeichnissen, die alle Drucke in der Landessprache enthalten, auch alle jene Werke aufzunehmen hätte, die in Ungarn gedruckt oder wo immer in ungarischer Sprache erschienen sind. Die Lücken der ungarischen Nationalbibliographie bestehen nämlich nicht nur darin, dass gewisse Perioden keine umfassende bibliographische Bearbeitung besitzen, sondern auch darin, dass dieses Prinzip nicht folgerichtig zur Geltung kam.

Die Bibliographie der ausländischen Literatur von ungarischem Belang enthält folglich nur Titel fremdsprachiger Werke. Dazu gehören vor allem die Übersetzungen ungarischer Werke in fremde Sprachen, sowie fremdsprachige Werke ungarischer Verfasser. Als ungarische Verfasser haben in erster Linie nur jene zu gelten, die Schriften auch in ungarischer Sprache veröffentlichten oder veröffentlichen.

Die Zahl der Hungarica wäre fast endlos, wenn man den Rahmen der Bibliographie nicht strengstens umgrenzte. Verfasser meint, dass eine solche Bibliographie vor allem jene Monographien enthalten sollte, die sich inhaltlich ganz oder grösstenteils irgendwie mit dem geographischen Gebiet oder der Bevölkerung Ungarns befassen. Gebiet und Bevölkerung sind im weitesten Sinne aufzufassen. Um die landeskundliche Bibliographie zu ergänzen und sie fortlaufend zu vervollständigen, ist eine bio-bibliographische Dokumentation, sowie ein möglichst vollständiger Kataster der Übersetzungen aus dem Ungarischen zu errichten. Um diejenigen Werke zu erschliessen, die zwar keine Monographien über Ungarn sind, aber dennoch wertvolles Material für die Forschung und insbesondere für die Ungarnkunde enthalten: wäre eine periodische Veröffentlichung zu empfehlen, die den Titel *Miscellanea Hungarica* führen könnte.